

Придніпровські соціально-гуманітарні читання

XVI ст. - 1930-ті роки- Монографія / Розовик Д., Розовик О. - Вінниця: Нілан-ЛТД. 2013. - 406 с.

Гуцало Л. Колонізація євреїв Волині на Південь України у 20-ті роки ХХ ст. / Л. Гуцало // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України, Науково-практичний збірник. - 2008. - № 1. - С. 93-99.

9. Іващенко О. Євреї Волині : кінець XVII - початок ХХ століття / О. Іващенко, Ю- Поліщук. - Житомир: Волинь, 1998. - 192 с

10. Чирко Б. Національні меншини в Україні {20-30 роки ХХ століття} / Б. Чирко. - К.: Асоціація "Україно", 1995. - 215 с

11. ДАЖО. - Ф.р. - 326. - Оп. 1. - Спр. 247. - 114 арк.

Ігнатенко М. М.

ВНЕСОК НАДЗВИЧАЙНОЇ ДЕРЖАВНОЇ КОМІСІЇ (НДК) В ВІДРОДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОГО РУХУ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ.

Прикрі поразки на початковому етапі Великої Вітчизняної війни змусили вище політичне керівництво СРСР піти на певні поступки у національно-культурному питанні, аби використати у власних інтересах патріотичне піднесення в українському суспільстві. Як слушно зауважив Б.Кравченко, "ці поступки мали величезне символічне значення, бо узаконили те, що було виразом української національної самосвідомості" [1,0.218]. Не тільки евакуйовані на схід науковці та літератори, але й державні чиновники і офіційні особи повсякчас звертались до традицій визвольної боротьби українського народу. Було вжито заходів для відновлення наукових студій в галузі української історії та етнографії, дещо послаблено утиски по відношенню до православної церкви. У цьому контексті слід розглядати появу "Українських" фронтів, запровадження ордена "Богдана Хмельницького" членство Української РСР в ООН. Патріотичне піднесення стало джерелом поступового відродження історико-краєзнавчого руху, знекровленого репресіями 30-х рр. і воєнним лихоліття. Цьому, зокрема, сприяла діяльність Надзвичайної державної комісії (НДК) по встановленню і розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників та їх спільників і заподіяних ними збитків громадянам, колгоспам, громадським організаціям, державним підприємствам і установам, створеної на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 2 листопада 1942 р. під головуванням секретаря ВЦРПС М.М.Шверника. До участі в роботі комісії було залучено, зокрема, митрополита Київського і Галицького Миколая, а також відомих учених І діячів культури Б.Д. Грекова, Б.О. Рибаківа, П.Д. Барановського, Є.В. Тарле, І.Й. Мінца, О.М. Толстого та ін [2,с.12].

Комісія була покликана здійснити пошук, перевірку і систематизацію документів і матеріалів, на підставі яких можна було б переконливо розкрити злочини гітлерівців та ретельно підрахувати збитки, заподіяні під час тимчасової окупації території СРСР арміями фашистської Німеччини та її союзників. Крім того, йшлося про визначення імен військових злочинців - організаторів і виконавців репресивних актів по

відношенню до мирних мешканців та військовополонених. Принагідно зауважимо, що матеріали, опрацьовані НДК, відіграли неабияку роль у викритті військових злочинців на Нюрнберзькому процесі.

На звільнених від окупантів теренах формувались осередки НДК, які по "гарячих слідах" збирали відомості про трагічні події воєнних років. У вересні 1943 р. в ході Чернігово-Прил'ятської наступальної операції від фашистських загарбників було звільнено Подесення, а в листопаді газета "Деснянська правда" повідомила про створення Чернігівської обласної комісії сприяння НДК на чолі з секретарем обкому КП(б)У М.Є. Кузнецовим. Крім голови облвиконкому, начальників управлінь НКВС і охорони здоров'я, до її складу увійшли єпископ Чернігівський та Ніжинський Борис, протоієрей Чернігівського Спасо-Преображенського собору М. Артюх та ін [3]. Аналогічні комісії були створені в усіх районах області. Серед населення було проведено широку роз'яснювальну роботу, зокрема розмножено і поширено текст Указу Президії Верховної Ради від 2 листопада 1942 р. про створення НДК. При районних партійних кабінетах відбулися семінари агітаторів, а в усіх партійних організаціях - єдиний політдень з цього питання. Крім того, в більшості районів було проведено збори партійного активу з порядком денним "Злочини німецьких окупантів та їх співників на тимчасово окупованій території СРСР" [4, арк.12]. Місцева преса закликала мешканців області до активної участі у розслідуванні злочинів і підрахунку збитків [5].

Але фактично Чернігівська обласна комісія сприяння НДК почала функціонувати тільки в травні 1944 р. У своїй діяльності вона спиралася на широкі верстви громадськості, проте мала й невеличкий штат у складі шістьох постійних співробітників. Після спеціальної підготовки в усі райони було направлено представників обласної комісії з метою організації роботи на місцях [6]. Однак, незважаючи на вжиті заходи, робота розгорталась досить повільно: бракувало чітких інструкцій, методик обрахування збитків ба навіть бланків та іншої документації. Чимало питань технічного й методичного характеру було розв'язано після прибуття на Чернігівщину уповноважених представників НДК [7, арк.2].

Як свідчать документи, обласна комісія залучила до роботи близько 35 тис. чоловік. За їх участю було встановлено, що впродовж років окупації на Чернігівщині загинуло понад 127,7 тис. мирних мешканців і військовополонених, 41,5 тис. чоловік вивезено на примусові роботи До Німеччини [8, арк.1-10]. У ході роботи комісії було обстежено масові поховання у Чернігові, Прилуках, Новгороді-Сіверському, Холмах, Щорсі та інших населених пунктах області. Так, під час розкриття масових поховань жертв нацистів 8 червня 1944 р. у Щорсі було проведено траурний мітинг і панахиду. Робота велася під охороною міліції за участю працівників судово-медичної експертизи. На місці масових поховань було встановлено пам'ятні знаки. Таким чином, завдяки зусиллям районних та обласної комісії сприяння НДК було започатковано увічнення пам'яті воїнів, партизанів та мирних мешканців краю, які загинули від рук фашистів.

Крім того, обласна комісія підготувала і затвердила близько 5800

актів про розміри збитків, заподіяних окупантами. Було встановлено що на території Чернігівської області гітлерівці зруйнували понад 160 промислових підприємств, 1141 школу, 345 медичних закладів, 19 музеїв численні пам'ятки архітектури [9,арк.18-19]. Упорядковані комісією акти' публікувалися в періодиці, видавалися у вигляді окремих брошур. У такий спосіб формувалась джерельна база, закладався фундамент для подальших наукових студій з цієї проблеми.

Влітку 1945 р. НДК та її осередки на місцях припинили свою діяльність, оскільки виконали покладені на них завдання. Частину їх функцій перебрала на себе Республіканська комісія по вивченню історії Великої Вітчизняної війни на Україні, створена згідно рішення ЦК КП(б)У в 1944 р. за участю провідних істориків тієї доби. У лютому 1946 р. почала діяти Чернігівська обласна комісія по вивченню історії Великої Вітчизняної війни . Водночас при всіх райкомах КП(б)У було утворено комісії або групи сприяння, покликані збирати відомості про події воєнного часу. Очолив обласну комісію секретар обкому КП(б)У П.В.Дніпровський, а до складу її"увійшли відповідальні працівники партійних, радянських та комсомольських органів, архівісти, музейники, викладачі вузів. Комісія діяла на громадських засадах, але мала і свій апарат з чотирьох осіб, які координували роботу в масштабах усієї області.

Таким чином, одразу ж після визволення Чернігівщини було започатковано вивчення подій Великої Вітчизняної війни в регіоні за участю місцевої громадськості, зокрема наукової та педагогічної інтелігенції і дуже велику роль в цьому відіграла діяльність НДК.

Література:

1. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. / Б. Кравченко - К.: Основи, 1997.-423 с
2. Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР: Збірник методичних матеріалів.- К.: Інститут історії АН УРСР, Миколаївський педагогічний інститут ім. В.Г.Белінського, 1989.- Ч. 3.- 174 с
3. Створення комісії по встановленню і розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників в Чернігівській області // Деснянська правда.- 1943.- 27 листопада.
4. ДАЧО, Ф. Р-3023, Оп. 3, Спр. 3, Матеріали об ушербі и злодеяниях немецко-фашистских захватчиков и их сообщников (венгров) на территории Черниговской области (доклады, переписка) (1945 г. - 20 февраля 1946 г.), 31 арк.
5. Баябай О. Злочини німецьких варварів на чернігівській землі // Деснянська правда.-1945.- 11 лютого.
6. ДАЧО, Ф. Р-1552, Оп. 1, Спр. 2, Матеріали об участии Лозовского Б.А. в работе Черниговской областной комиссии по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков (май-июнь 1944 г.), 7 арк.
7. ДАЧО, Ф. Р-3013, Оп. 1, Спр. 101, Доклад о совершенных немецко-фашистскими захватчиками злодеяниях по Черниговской области (1944 г.), 40 арк.
8. ДАЧО, Ф-Р-3013, Оп. 1,Спр. 100, Доклад Чрезвычайной Государственной комиссии о совершенных немецко-фашистскими захватчиками злодеяниях по Черниговской области (1944 г.), 32 арк.
9. ДАЧО, Ф. Р-3013, Оп. 3, Спр. 3, Матеріали об ушербі и злодеяниях немецко-фашистских захватчиков и их сообщников (венгров) на территории Черниговской области (доклады, переписка) (1945 - 20 февраля 1946 г.), 31 арк.